

จักรวาลวิทยาสยาม : การศึกษาที่มาของอำนาจทางการเมือง
และกฎหมายในกฎหมายตราสามดวง

โดย

นายปภัสสร เถียรปัญญา

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการ
วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พ.ศ. 2551

Siamese Cosmology: A Study of the Sources of Political
and Legal Authorities in the Three Seals Law

By

Mr. Paphatsaun Thianpanya

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy in Integrated Science

College of Interdisciplinary Study

Thammasat University

2008

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

วิทยาลัยสหวิทยาการ

วิทยานิพนธ์

ของ

นายปภัศร เรือรบปัญญา

เรื่อง

จักรวาลวิทยาสยาม : การศึกษาที่มาของอำนาจทางการเมือง
และกฎหมายในกฎหมายตราสามดวง

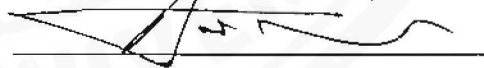
ได้รับการตรวจสอบและอนุมัติ ให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการ
เมื่อ วันที่ 5 มิ.ย. พ.ศ. 2552

ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

(ศาสตราจารย์ ดร. ปิยนาท บุนนาค)

กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

(ศาสตราจารย์ ดร. สมบัติ จันทรวงศ์)

กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

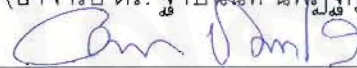
(อาจารย์ ดร. สุเนตร ชุตินธรานนท์)

กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

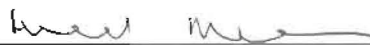
(อาจารย์ ดร. สุพานันท์ นิพิฏฐกุล)

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

(พระมหาราชินี ภูมิมาลิก)

คณบดี

(รองศาสตราจารย์ ดร. นันทนา รณเกียรติ)

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ : งานวิจัยนี้ต้องการสืบสร้างภาพจักรวาลวิทยาสยามในกฎหมายตราสามดวง เพื่อให้เป็นกรอบวิเคราะห์คติกษัตริย์ในรูปแบบต่างๆ เพื่อหาคติกษัตริย์ที่เป็นอุดมการณ์สูงสุดในกฎหมายตราสามดวง และเพื่อวิเคราะห์ที่มาของอำนาจทางการเมืองและกฎหมายในกฎหมายตราสามดวง

วิธีการ : โดยใช้แนววิเคราะห์โครงสร้าง-หน้าที่กับแนววิเคราะห์กระบวนการ ด้วยกรอบการวิเคราะห์จักรวาลวิทยาสยามอันประกอบด้วยพลังอำนาจพุทธ พราหมณ์ และ ผี ซึ่งมีกฎแห่งกรรมของพุทธศาสนาเป็นหลักการควบคุม

ผล : 1. อำนาจทางการเมืองและกฎหมายของกษัตริย์อยุธยามาจากไหน? ที่มาของอำนาจทางการเมืองในกฎหมายตราสามดวงมี 3 แหล่ง คือ (1) พุทธศาสนา กษัตริย์ถูกคัดเลือกด้วยความยินยอมพร้อมใจของราษฎรจากคุณสมบัติความสามารถที่จะทำหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยได้ (2) ศาสนาฮินดู กษัตริย์สืบเชื้อสายกษัตริย์มาแต่เดิม โดยมีฐานะเป็นเทพเจ้าด้วย (3) จารีตประเพณีท้องถิ่น การอาศัยบุญที่มีอำนาจและบารมีที่สั่งสมมา จนสามารถใช้กำลังยึดอำนาจได้จนเป็นใหญ่เหนือผู้อื่นได้ทั้งหมดก็ขึ้นเป็นกษัตริย์ได้ ที่มาของอำนาจกฎหมายมี 3 แหล่ง คือ (1) กฎระเบียบของจักรวาลอันศักดิ์สิทธิ์ที่มาจากกำแพงจักรวาล (2) พระไตรปิฎกในพุทธศาสนา (3) จารีตประเพณีท้องถิ่น

2. กษัตริย์อยุธยาใช้อำนาจนั้นไปอย่างไร? กษัตริย์เป็นผู้ใช้อำนาจสูงสุดของรัฐ โดยผ่านการสนับสนุนของพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนาง การแสดงอำนาจรัฐผ่านขนบธรรมเนียมพิธีกรรมต่างๆ ที่แสดงถึงการสร้างและสะสมบุญในพุทธศาสนา การแสดงพลังอำนาจรัฐด้วยพิธีกรรมที่เสริมสร้างความยิ่งใหญ่ให้กับกษัตริย์ด้วยพิธีกรรมทางพราหมณ์ ทั้งทางพระเกียรติยศ พระปรีชาสามารถ พระเดชานุภาพ พระบารมี การสร้างความอุดมสมบูรณ์ด้วยการให้กำลังใจจากการเสวยทายด้วยพิธีกรรมทั้งพราหมณ์และผี

3. กษัตริย์อยุธยาใช้อำนาจนั้นไปเพื่ออะไร? กษัตริย์สยามมีคติเทวราชาแต่เป็นแบบพุทธเรียกว่า พุทธเทวราชา โดยมีอุดมคติสูงสุดคือในฐานะเป็นพระอินทร์ ซึ่งเป็นคุณสมบัติด้านพระกรุณา เน้นการใช้คุณธรรมเพื่อความยุติธรรมของสังคมและปกป้องคุ้มครองพุทธศาสนารองลงมาคือพระราม เป็นคุณสมบัติด้านพระเดช เน้นการใช้กำลังเพื่อปกครองและป้องกันภัยจากภายนอก และสุดท้ายคือพระเสื้อเมือง เป็นคุณสมบัติด้านพระคุณ เน้นการให้กำลังใจเพื่อความอุดมสมบูรณ์

Abstract

Purposes: This research aims to construct the image of Siamese cosmology in the Three Seals Law to be used as analytical framework for finding the highest ideology of the kingships in the Three Seals Law, and to analyze the sources of political and legal authorities in the Three Seals Law.

Methods: The structural-functional and procedural analyses are used within the analytical framework of Siamese cosmology which consisted of the Buddhist, Brahmanical, and Animist powers, with the Buddhist law of action as the operating rule.

Results: 1. Where do the Ayutthaya king's political and legal authorities come from? The 3 sources of political authority are: (1) Buddhism: an assumed king is elected as a leader by the majority consent from his ability and character to keep social order (2) Hinduism: a king with a royal blood and as a deity is able to take the authority, (3) Local tradition: the great power of merits attained as foundation for a person who shows his ability to seize power as a victorious king. The 2 sources of legal authority are: (1) the sacred cosmic order from the wall of the cosmos, (2) the Buddhist canon, Tripitaka, (3) local traditions.

2. How does the Ayutthaya king use the power? The king is the ultimate power user of the state, through the support of royal relatives and officials. The manifestation of state power through traditions and rituals, is to demonstrate the making and storing merit in Buddhist practices, the greatness of the king with Brahmanical rituals, the fertility of the land by the Brahmanical and Animist divinations.

3. What is the purpose of the Ayutthaya king's power? The Siamese divine kingship is a Buddhist one called Buddha-devaraja, with the highest ideal as Indra, the quality of kindness; the use of virtue for social justice and protection of Buddhist religion; the second ideal is Rama, the quality of might; the use of strength to govern and to protect the country, the last ideal is the City Spirit or Phra Suea Mueang, the quality of generosity; the use of spiritual support for fertility of the people.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยชิ้นนี้เริ่มจากคำแนะนำของศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร. ชลธิรา สัตยาวัฒนา ที่ผู้วิจัยเคยร่วมงานในโครงการวิจัยสิทธิชุมชนท้องถิ่นฯ ให้มาศึกษาที่โครงการปริญญาเอกสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เนื่องจาก ผู้วิจัยต้องการศึกษาอิทธิพลของพุทธศาสนาต่อกฎหมายโบราณในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งเป็นหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับหลายสาขาวิชา

ในช่วงพัฒนาหัวข้อวิจัยระหว่างเรียนกระบวนวิชาต่างๆ คณะจารย์หลายท่านได้ให้ความคิดเห็นที่มีประโยชน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กิตติศักดิ์ ปกติ ได้แนะนำให้ศึกษากฎหมายโบราณเพียงประเทศเดียวเพื่อดูว่ามีปัจจัยอะไรบ้างที่มีอิทธิพลมากกว่าที่จะดูเพียงปัจจัยเดียว

ศาสตราจารย์ ดร. สมบัติ จันทร์วงศ์ ได้กรุณารับเป็นที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก และแนะนำให้ปรึกษาบทบาทของกฎหมายตราสามดวงต่อสังคมอยุธยา กับ อาจารย์ ดร. สุเนตร ชุตินทรานนท์ และอาจารย์ ดร. สุภานันท์ นิพิฏฐกุล ได้ ร่วมให้คำปรึกษาด้านการวิเคราะห์พระธรรมศาสตร์ที่ท่านเพิ่งทำหัวข้อปริญญาเอกในด้านนี้มาจากฝรั่งเศส ซึ่งทั้งสามท่านได้กรุณาสละเวลาที่มีค่าของท่านจากภารกิจสำคัญมากมายให้คำปรึกษาที่มีค่าโดยตลอด

ศาสตราจารย์ ดร. ปิยนาด นูนนาค ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้ให้ข้อคิดเห็นและคำแนะนำอย่างละเอียดที่มีประโยชน์ในการปรับปรุงงานวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นเป็นอย่างมาก

ศาสตราจารย์ ดร. เสมอชัย พูลสุวรรณ กรุณาให้คำปรึกษาด้านการวิเคราะห์ความเชื่อผสมผสานในพิธีกรรม และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ร้อยโท ดร. บรรจบ บรรณรุจิ กรุณาให้คำปรึกษาด้านพุทธศาสนาในประเทศไทย ทั้งสองท่านได้สอบถามถึงงานวิจัยชิ้นนี้อยู่เสมอ

ผู้วิจัยได้แนวทางการศึกษาวิเคราะห์จากผลงานของนักวิชาการหลายท่านที่ได้สั่งสมเป็นทุนทางภูมิปัญญาของสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) เสาคณะบดีแห่งวิชาการพุทธศาสนา รองศาสตราจารย์ ศรีศักร วัลลิโภดม ผู้บุกเบิกการศึกษาประวัติศาสตร์ในแนวมานุษยวิทยา และ ศาสตราจารย์ ดร. โรแบร์ต แลงการ์ด (R. Lingat) ปรมาจารย์ด้านการศึกษากฎหมายตราสามดวง

รองศาสตราจารย์ ดร. นันทนา รัตนเกียรติ คณบดีวิทยาลัยสหวิทยาการ ได้ให้ความช่วยเหลือและให้กำลังใจ ติดตามการทำงานชิ้นนี้มา โดยตลอดอย่างดียิ่ง ตั้งแต่เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโครงการปริญญาเอกสหวิทยาการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จุฬาร

เอื้อรักสกุล ผู้อำนวยการโครงการฯ ท่านปัจจุบันได้ให้ความสนใจงานวิจัยชิ้นนี้และติดตามความก้าวหน้าอย่างใกล้ชิด

พนักงานและเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์หลายท่านได้ช่วยประสานงานและอำนวยความสะดวกอย่างดียิ่ง ในโครงการปริญญาเอกสหวิทยาการ คุณนิภา ชูดิษฐ์ชัย อดีตเลขานุการฯ คุณปาริชาติ ทองอยู่ คุณภาวิณี บั้วงาม คุณศรัญญา ศรีโยธิน และคุณรุ่งนภา ยิ้มกมล ในสำนักหอสมุดปรีดี พนมยงค์ คุณสุดใจ คำแดง คุณพูลสุข ปรวิตรวรวุฒิ และคุณพวงทอง ปาณิกบุตร

เพื่อนร่วมรุ่นทุกคนได้ร่วมฝ่าฟันในการทำงานวิจัยและให้ความช่วยเหลือกันเป็นอย่างดี โดยเฉพาะ อูสา สุทธิสาคร และพระโสภณ โสภโณ รวมทั้งสหราชอาณาจักรไทยคดีศึกษานอกสถาบัน เบญจพร ดีขุนทด ผู้เปิดช่องทางให้ได้สัมผัสโลกวิชาการมานุษยวิทยาไทยอย่างใกล้ชิด และผู้อยู่เบื้องหลังการทำงานทั้งหมด ฤมล เขียวปัญญา ผู้ดูแลความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันอย่างดียิ่ง

ทั้งหมดที่กล่าวมาคือผู้มีส่วนร่วมโดยตรงในการสร้างผลงานชิ้นนี้ ยังมีผู้คนอีกมากมายที่มีส่วนร่วมในการสร้างพื้นฐานความรู้และประสบการณ์ให้มีความพร้อมในการทำงานวิจัยชิ้นนี้ ซึ่งไม่สามารถจะกล่าวในที่ นี้ได้ทั้งหมด ผู้ที่ให้พื้นฐานที่สำคัญที่สุดก็คือ คุณพ่อเมธา เขียวปัญญา ผู้สร้างบ้านให้เป็นห้องสมุดด้านภาษา ประวัติศาสตร์ กับโบราณคดี และคุณแม่ปรีญา เขียวปัญญา ผู้ปลูกฝังวิถีชีวิตพุทธศาสนาในสังคมล้านนา ความเข้าใจในวิถีชีวิตของคุณ และจิตวิญญาณของครูในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามให้กับสังคม ผู้วิจัย ขออุทิศผลงานชิ้นนี้ให้กับท่านทั้งสองผู้ล่วงลับไปแล้ว

สุดท้ายผู้วิจัยขอขอบคุณกองทุนวิจัยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ให้ทุนอุดหนุนการวิจัยประจำปี 2551

ปภัสสร เขียวปัญญา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พ.ศ. 2552

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(2)
กิตติกรรมประกาศ.....	(4)
สารบัญตาราง	(10)
สารบัญภาพประกอบ	(11)
บทที่	
1. บทนำ	1
ความสำคัญของปัญหา	1
ความสำคัญของอุดมการณ์ต่อรัฐ.....	7
กรอบการวิเคราะห์จักรวาล.....	12
ข้อมูลจากกฎหมายตราสามดวง	17
วัตถุประสงค์การศึกษา.....	19
สมมุติฐาน.....	19
คำถามในการศึกษา.....	19
ขอบเขตของการศึกษา.....	20
วิธีดำเนินการวิจัย.....	21
วิธีการนำเสนอ.....	22
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	23
ข้อตกลงเบื้องต้น.....	24
2. กฎหมายตราสามดวง	25

ต้นฉบับกฎหมายตราสามดวง.....	26
ยุคสมัยของเนื้อหาในกฎหมายตราสามดวง	28
การจัดพิมพ์กฎหมายตราสามดวง.....	32
โครงสร้างของกฎหมายตราสามดวง.....	35
การศึกษากฎหมายตราสามดวงที่ผ่านมา	39
การใช้กฎหมายตราสามดวงเพื่อศึกษาคติศาสตร์อยุธยา.....	42
3. จักรवालวิทยาสยาม	50
จักรवालวิทยา.....	50
การเสนอจักรवालวิทยาเพื่อเปรียบเทียบ	54
จักรवालวิทยาชนเผ่าไท	55
จักรवालวิทยาฮินดู.....	62
จักรवालวิทยาในพุทธศาสนา	71
จักรवालวิทยาในกฎหมายตราสามดวง.....	88
เปรียบเทียบจักรवालในพุทธศาสนากับในกฎหมายตราสามดวง.....	94
กฎจักรवालวิทยาสยาม.....	99
ความเป็นมาของการผสมผสานพุทธ-พราหมณ์-ผี.....	100
4. คติศาสตร์.....	107
ธรรมะ : หลักการของพระธรรมศาสตร์.....	107
กฎหมายกับความเป็นรัฐ.....	108
วิวัฒนาการของกฎหมาย	109
กฎหมายโบราณ	110
คัมภีร์พระธรรมศาสตร์.....	111
พระธรรมศาสตร์ไทย.....	122
ที่มาของอำนาจทางการเมือง.....	126
ที่มาของอำนาจทางกฎหมาย.....	131

ความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจทางการเมืองและอำนาจทางกฎหมาย.....	136
แนวคิด “ธรรมะ” “กฎหมาย” และ “การเมือง” ในพระธรรมศาสตร์ไทย.....	139
แนวคิด “ธรรมะ” ในพุทธศาสนา.....	141
“ธรรมะ” ที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวง.....	151
ธรรมะ : หลักทั่วไปของอำนาจทางการเมืองและกฎหมายในพระธรรมศาสตร์ ไทย.....	153
คติกษัตริย์ หรือกษัตริยภาพ (kingship).....	156
เทวราชผสมผสาน.....	157
คติกษัตริย์ในกฎหมายตราสามดวง.....	159
พระนามกษัตริย์ในกฎหมายตราสามดวง.....	159
พัฒนาการคติ “กษัตริย์” ของไทยจากกฎหมายตราสามดวง.....	165
คติ “กษัตริย์” จากกลุ่มนับถือผี.....	166
คติ “กษัตริย์” จากกลุ่มศาสนาฮินดู.....	177
คติ “กษัตริย์” จากกลุ่มพุทธศาสนา.....	183
คติพุทธเทวราชา ในจักรวาลวิทยาสยาม.....	195
5. บทบาทหน้าที่กษัตริย์จากจารีตประเพณี พิธีกรรม และกฎหมาย.....	198
การแสดงสภาวะพุทธเทวราชาในฐานะสมมุติเทวราชา.....	198
การได้อำนาจอรัฐ.....	201
พระราชพิธีบรมราชาภิเษก.....	202
การสร้างเมือง.....	206
พระราชวัง.....	207
คติพุทธเทวราชาในทางสถาปัตยกรรมและพระราชพิธี.....	208
การรักษาอำนาจอรัฐ.....	209
พระราชพิธี.....	210
พิธีกรรมด้านการเมืองการปกครอง.....	212
พิธีกรรมและการปฏิบัติเนื่องในการทหารและการสงคราม.....	217
พิธีกรรมและประเพณีทางพุทธศาสนา.....	220

พิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์.....	227
พิธีกรรมเนื่องด้วยเทศกาล.....	229
การสูญเสียอำนาจรัฐ.....	233
การแสดงความเป็นพุทธเทวราชาด้วยจารีตประเพณีและพิธีกรรม.....	234
บทบาทหน้าที่ของกษัตริย์จากกฎหมาย.....	234
โครงสร้างบทบาทหน้าที่ของกษัตริย์จากกฎหมาย.....	241
กระบวนการบทบาทหน้าที่ของกษัตริย์จากกฎหมาย.....	263
รวมผลการวิเคราะห์.....	263
6. สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ.....	265
สรุปผลการศึกษา.....	265
ข้อเสนอแนะ.....	271
รายการอ้างอิง.....	272
ประวัติการศึกษา.....	299

ตำนานหอสมุด

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	บทบาทของกษัตริย์จากกฎหมาย	239

สารบัญภาพประกอบ

ภาพที่		หน้า
1	โครงสร้างอำนาจสังคมนตรีเมืองพุทธรัฐสยาม.....	13

